

ความเป็นมาของปัญหา

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา 5-6 ปีที่ผ่านมา เป็นเหตุการณ์ที่เราท่านทราบกันดีอยู่แล้ว มองในแง่ของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้สิ้นสุดลง คณะปฏิรูปการปกครองนำโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ทำการปฏิรูปการปกครอง เราจะไม่พิจารณาถึงสาเหตุของการสิ้นสุดของประชาธิปไตยที่เรียกร้องมาได้ในเดือนตุลาคม 2516 จะควยเหตุโดยเบื้องหลังหรือการเมืองใด ๆ แอบแฝงอยู่ก็ตาม แต่จะพิจารณาถึงสิ่งที่อยู่ในความสนใจก็คือทำไมประชาธิปไตยของไทยจึงล้มลุกคลุกคลานตลอดมา และถึงกาลอวสานในเวลาอันรวดเร็ว

ประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่จะต้องใช้เวลาในการที่จะปลูกฝังหรือสร้างขึ้นมาให้กับคนในชาติ ที่เราน่าจะมองให้รอบคอบและลึกซึ้งก็คือ พื้นฐานของประชาธิปไตยในบ้านเรายังไม่ดีพอ สถาบันแรกที่ควรพิจารณาคือสถาบันครอบครัว เพราะเป็นสถาบันแรกที่เกี่ยวข้องกับบุคคล พ่อ แม่ ผู้ปกครองเป็นบุคคลสำคัญในการปลูกฝังค่านิยม และระเบียบวินัยต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ประชาธิปไตยในระดับการปกครองประเทศเป็นไปอย่างราบรื่นเป็นการปูพื้นฐานประชาธิปไตยตั้งแต่ในบ้าน แล้วผลจากการที่ระเบียบวินัยในบ้านปลูกฝังเป็นนิสัยแล้ว เมื่อออกไปสู่สังคมใหญ่ ความเคยชินนิสัยต่าง ๆ ที่ได้รับการปลูกฝังมาย่อมจะช่วยให้สังคมที่ไ้หาประชาธิปไตยดำเนินไปด้วยดี

มองในแง่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม พาร์สัน (Parson) ถือว่าในระบบสังคมจะต้องมีการกระทำ (action) ซึ่งประกอบด้วยผู้กระทำ (actor) สถานการณ์ (situation) และแนวอบรมของผู้กระทำ (actor's orientation) ผู้กระทำ หมายถึง บุคคลผู้ประสบการณ์ จัดจำแนกสถานการณ์ และควบคุมสถานการณ์

สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์ที่มีความหมายในสายตาของผู้กระทำ ซึ่งอาจจะไม่ใช่ข้อเท็จจริงทั้งหมด ของสถานการณ์ในสายตาของผู้อื่น สถานการณ์อาจมีความหมายเป็นเหตุเป็นผล (rational) หรือไร้เหตุผลก็ได้ (nonrational)

แนวอบรม นั้นผู้กระทำจะนำมาใช้เมื่อผู้กระทำได้ประมวลเหตุการณ์แล้วหรือเข้าใจความหมายของเหตุการณ์แล้ว ผู้กระทำจะพิจารณาเหตุการณ์นั้น ความวัตถุประสงค์ของตนและโดยชนบจารีตก่อนจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบแนวอบรมที่อยู่ในตัวผู้กระทำนั้น มี 2 ประการคือ

1. แนวอบรมทางความรู้สึก (motivational orientation) หมายถึงความเชื่ออารมณ์และศีลธรรม (morals)

2. แนวอบรมทางคุณค่า (value orientation) ซึ่งจะกำหนดมาจากฐานของการแสดงออกซึ่งใดแก่ สาระข้อเท็จจริง ระดับความพอใจและมาตรฐานการแสดงออกซึ่งใดแก่ สาระข้อเท็จจริง ระดับความพอใจ และมาตรฐานของพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมนั้น ๆ

ฉะนั้น การกระทำจะเป็นทั้งเครื่องมือในอันที่บุคคลนั้นจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตนตั้งไว้ และเป็นการแสดงออก ดังนั้น การกระทำจึงเกี่ยวกับระบบทางจิต (psychological system) หรือบุคคลิกภาพ ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมร่างกาย ระบบสังคม (social system) ซึ่งควบคุมระบบจิต และ

ระบบวัฒนธรรม (cultural system) ซึ่งควบคุมระบบสังคม ทั้ง 3 ระบบ
 ต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน¹ ดังนั้นการกระทำ
 ใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็ต้องมุ่งกระทำที่ระบบ โดยที่
 การศึกษาเกี่ยวกับการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตยของครอบครัวในชุมชน
 คลองจั่นและสลัมคลองเตย มุ่งกระทำที่ระบบสังคม คือ ครอบครัว ซึ่งเป็น
 สถาบันเล็กที่สุดของสังคม และในขณะเดียวกันก็เป็นการกระทำที่เกี่ยวข้อง
 กับระบบทางจิตตวิญญูคือบุคลิกภาพของสมาชิกในครอบครัว หลาย ๆ ครอบครัว
 รวมกันเข้ากลายเป็นระบบวัฒนธรรม

* การปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตย เป็นวิธีหนึ่งของกระบวนการ
 ดำเนินอบรมทางสังคม (socialization) ซึ่ง พาร์สัน เห็นว่าเป็น
 กระบวนการทางสังคมที่สำคัญประการหนึ่ง เป็นกระบวนการที่พำสอน
 อบรมในสมาชิกของสังคมไคทรานแนว อันจะทำให้บุคคลยอมรับเป็นของตน
 โดยไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับแต่อย่างไร ซึ่งกระบวนการนี้มีอยู่ตลอดชีวิตของบุคคล
 และดำเนินการโดยครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัยและกลุ่มอาชีพ²

¹ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, มานุษยวิทยา จิตวิทยาสังคม
 สังคมวิทยา พัฒนาการ แนวคิด และทฤษฎี (กรุงเทพฯ : เอร่าวัฒนาการพิมพ์,
 2521) หน้า 110 - 111.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

ความสำคัญของครอบครัว

ครอบครัวเป็นแหล่งที่ไ้ก่กำเนิดมนุษย์ และทำหน้าที่อบรมสั่งสอน
 ชั้นต้นของสังคมใหม่มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจ ความเชื่อ ทัศนคติและค่านิยม
 ต่อสิ่งต่าง ๆ นอกจากนี้แล้วครอบครัวยังเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุด
 ของสังคมอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย บทบาทดังกล่าวของ
 ครอบครัวยังคงมีอยู่ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด¹ แม้สมาชิกในครอบครัวจะเติบโต
 หรือแยกครอบครัวใหม่แล้วก็ตาม บิดามารคายังคงติดตามช่วยเหลือแนะนำ
 ในการครองชีพต่อไป ทั้งนี้ บิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพี่ ป้า น้า
 อา ย่อมมีอิทธิพลเหนือบุตรหลานเป็นส่วนใหญ่ และบุตรหลานจะนำมาปฏิบัติ
 ไม่ว่าตนจะได้เข้าไปอยู่ในสังคมที่เจริญกว่าหรือกว้างใหญ่กว่า หากครอบครัว
 มีหลักการแนวทางในการอบรมลักษณะนิสัยของเด็กที่ไม่สอดคล้องกับหลักการ
 ปกครองประเทศแล้ว ประชาชนที่มาจากครอบครัวแบบนี้ย่อมจะมีค่านิยม
 ทัศนคติและพฤติกรรม ที่ไม่อาจสนับสนุนส่งเสริมหลักการปกครองไปด้วย ใน
 ประเทศสหรัฐอเมริกา ครอบครัวเปรียบเสมือนรัฐสภาขนาดเล็ก สมาชิก
 ทุกคนในครอบครัวรู้สึกเป็นอิสระในการพูดถกเถียงปัญหาและเข้าร่วมในการ
 ตัดสินปัญหาของครอบครัว บิดามารคาก็จะรับฟังความคิดเห็นในการใช้เหตุผล
 ของบุตร และให้อิสระในการที่จะทำอะไรจะเลือกประกอบอาชีพอะไรและจะ
 แต่งงานกับใคร² กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ บิดามารดาในสังคมอเมริกันใช้วิธีการ

¹ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานผลการวิจัย
เรื่องลักษณะบางประการของสถาบันสังคมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครอง
ระบอบประชาธิปไตย (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2515), หน้า 21.

ปกครองบุตรแบบประชาธิปไตย เมื่อเด็กยังเยาว์วัยก็พยายามฝึกฝนให้เด็ก
รู้จักคิด พุค โต้แย้ง อย่างมีเหตุผล เมื่อเด็กเติบโตขึ้นก็เปิดโอกาสให้มี
ส่วนรวมในการตัดสินใจต่าง ๆ ของครอบครัว แต่ทั้งนี้ยอมอยู่ในกรอบของ
กฎหมาย จารีต ประเพณี และหลักการที่ดีของสังคมด้วย มีเรื่องเล่า
เปรียบเทียบลักษณะการปกครองบุตรของบิดามารดาในสังคมประชาธิปไตย
ตะวันตกกับสังคมตะวันออกว่า ในสังคมตะวันตกบุตรสาวอายุ 5 - 6 ขวบ
จะถามมารดาของเขาว่า "เมื่อหนูโตขึ้น จะแต่งงานกับคนชายหมได้หรือไม่ ?"
มารดาจะตอบคำถามของบุตรอย่าง มีเหตุผลซึ่งอาจจะเป็นคำตอบสั้น ๆ ว่า
"แม่จะคอยดูแลต่อไป" แต่ในสังคมตะวันออก ถ้าบุตรสาวถามมารดาของเขาว่า
"โตขึ้นหนูจะแต่งงานกับแขกชายดำได้ไหม ?" คำตอบของมารดาจะมีลักษณะ
เป็นการบั่นทอนหรือจำกัดความคิดของเด็กให้เป็นไปตามวัยมากกว่าที่ใช่เหตุผล
ซักจนถึงสิ่งที่เด็กไม่อาจทำความเข้าใจได้¹ ซึ่งแม่อาจจะตอบว่า "ยังไม่ถึง
เวลา หรือ ไม่ใช่เรื่องของเด็กที่จะพูดถึงเรื่องนั้น ๆ"

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นว่า ครอบครัวในสังคมตะวันออกยังไม่
ส่งเสริมให้เด็กหัดใช้ความคิดและเหตุผลจนถึงวัยอันสมควร กล่าวคือ ต้อง
ให้เด็กเชื่อฟัง เชื่อถือ เห็นด้วย และไม่โต้แย้งผู้ใหญ่ ลักษณะเช่นนี้แม่จะ
ไม่เป็นอุปสรรคของระบอบประชาธิปไตยโดยตรง ก็นับว่าเป็นภาวะของสังคม
อย่างยิ่ง แม้ว่าจะมีครอบครัวที่บิดามารดาเป็นผู้มีการศึกษา มีฐานะทาง
เศรษฐกิจดี ใฝ่อบรมสั่งสอนบุตรในทางที่เหมาะสมแต่ก็มีเพียงส่วนน้อย คือ

¹ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานผลการวิจัย
เรื่องลักษณะบางประการของสถาบันสังคมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครอง
ระบอบประชาธิปไตย, หน้า 22.

ส่วนใหญ่ยังคงเป็นไปในลักษณะเดิมเกือบทั้งสิ้น ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งในการปลูกฝังอบรมสั่งสอนบุคคล ให้สอดคล้องกับลักษณะทางการเมืองของประเทศ¹ นักการศึกษาบางท่านเชื่อว่า ครอบครัวมีบทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างบุคลิกภาพของเด็กที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า โดยเฉพาะการเตรียมตัวให้รู้จักปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม เพื่อว่าเด็กนั้นจะสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขในอนาคต ในการเตรียมการดังกล่าว เด็กจะได้รับการอบรมปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ยังเล็ก ๆ²

นักสังคมวิทยาถือว่า เสถียรภาพของสังคมจะมีความมั่นคงเพียงใดขึ้นอยู่กับเสถียรภาพของแต่ละครอบครัวภายในสังคมนั้น ๆ เช่น การปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย จะเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อบรรยากาศการปกครองภายในครอบครัวแต่ละครอบครัวเป็นแบบประชาธิปไตยเช่นกัน บรรยากาศของบ้านที่ส่งเสริมบุคลิกภาพของคนที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตยก็คือบ้านที่บิดามารดายอมรับบุตรให้ทุกคนมีสิทธิออกเสียงแสดงความคิดเห็น เด็กที่เติบโตในบ้านแบบนี้ ได้รับการฝึกให้แสดงความคิดเห็นในเหตุผลโต้แย้ง ก็จะเป็นคนกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าซักถาม มีความสนใจใคร่รู้ใคร่เห็น กระตือรือร้นเป็นตัวของตัวเอง มีลักษณะผู้นำ สามารถวางแผนล่วงหน้า มีความคิดริเริ่ม รักษาสิทธิ และยึดมั่นในอุดมคติของตนมีพัฒนาการทาง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

² Robert J. Havighurst and Bernice L. Neuganton, Society and Education (Boston : Allyn and Bacon, 1957), p. 584.

อารมณ์สูง ไม่ตั้งเครียด มีสภาพอารมณ์มั่นคงไม่หวั่นไหวง่าย เพราะได้
รับอนุญาตให้สมาคมกับผู้อื่นรวมทั้งผู้ใหญ่ ในบรรยากาศที่เด็กได้รับการยอมรับ
รับ ดังนั้นการอบรมสั่งสอนของบิดามารดา ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา
กับบุตร และบรรยากาศของบ้าน จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนา
บุคลิกภาพของเด็ก¹ การที่เด็กมีการติดต่อกับบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัว
นั้นก่อให้เกิดกระบวนการอบรมทางสังคม (socialization) ให้แก่เด็ก
ทั้งเช่นพื้นฐานของความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ (attitude) และค่านิยม³
(values) เป็นต้น สิ่งเหล่านี้นอกจากเด็กจะเริ่มรู้จากการสั่งสอนของ
พ่อแม่ญาติพี่น้องแล้ว ยังมีบางสิ่งบางอย่างที่เด็กเรียนรู้ได้โดยไม่รู้ตัวจาก
สิ่งแวดล้อมทางครอบครัว เช่น กายเลียนแบบผู้ใหญ่ที่เด็กอยู่ใกล้ชิดเพราะ
ชอบพอ ความสัมพันธ์เช่นนี้จะมีผลถึงบุคลิกภาพของเด็ก เด็กจะมีความคิด
ริเริ่ม กล้าแสดงออก มีความเชื่อมั่นในตนเอง ขึ้นอยู่กับบรรยากาศความ
เป็นประชาธิปไตยภายในบ้านที่มีพ่อแม่เป็นบุคคลสำคัญในการเสริมสร้าง
บรรยากาศดังกล่าว⁴

แมน (Mann) กล่าวว่า สังคมเป็นผู้กำหนดทัศนคติ ค่านิยม นิสัย
รูปแบบของการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น การให้ความร่วมมือหรือขัดขวางการ

¹ Don C. Dinkmoyer, Child Development : The Emerging Self (New Delhi : Prentice-Hall of India Private, 1967), pp. 309-310.

^{2,3} ดูคำอธิบายในบทที่ 3.

⁴ ละม้ายมาศ ศรีหัตถ์ และจรรยา สุวรรณทัต, รายงานผลการวิจัยเรื่อง "อิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการของเด็กที่ตำบลนาป่า อำเภอเมืองชลบุรี" (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510), หน้า 64.

การเป็นสมาชิกของสังคม ได้รับการฝึกฝน ควบคุมและสั่งสอน ค่านิยม และ พฤติกรรมที่เหมาะสม ซึ่งทั้งนี้ เป็นผลของการอบรมทางสังคม โดยเริ่มจากระดับบ้านซึ่งบิดามารดาเป็นผู้ให้รัฐบาลเสรีประชาธิปไตยน่าจะให้ความสนใจ และตระหนักในเรื่อง เอกลักษณ์บุคคลและบทบาทของบุคคลในสังคม เพื่อป้องกันและแก้ ปัญหาของบุคคล ¹

ไสว ศรีเมฆารัตน์ ได้ให้ความเห็นและเสนอความคิดในการปลูกฝัง ประชาธิปไตยไว้ดังนี้ "เป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่ต้องเลี้ยงดูและอบรมให้บุตร ธิดาเป็นคนดี มีความรู้โดยการจัดแบ่งงานให้ทำตามความรู้และแนวนัดในรูป ของกรรมการ มีการประชุมแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งจะช่วยปลูกฝังให้ บุตรธิดามีความเสียสละ กล้าคิดริเริ่ม และกล้ารับผิดชอบต่อส่วนรวม อัน เป็นแนวทางสร้างรากฐานแห่งระบอบประชาธิปไตย" ² และในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับการพัฒนาประเทศ ไสว ศรีเมฆารัตน์ ได้ให้ทัศนะไว้ "ประเพณีการ อบรมสั่งสอนของคนไทย มุ่งในระบบอาวุโส คือมุ่งให้บุตรธิดาเชื่อถือตัวบุคคล มากกว่าเชื่อหลักการ การดำเนินชีวิตในครอบครัวหรือในโรงเรียนจึงเป็นไป ในลักษณะที่ว่า บุตรธิดาและนักเรียนไม่กล้าโต้แย้งผู้ปกครองและครูอาจารย์ แม้จะเป็นการโต้แย้งที่ชอบด้วยเหตุผลและหลักการก็ตาม ด้วยเหตุนี้หนุ่มสาวไทย โดยทั่วไปจึงยังคงสภาพเป็นทารกเลี้ยงไม่โต เพราะส่วนใหญ่ยังขาดความคิด ริเริ่ม และความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นอุปสรรคประการหนึ่งของการ

¹ Leon Mann, Social Psychology (Sydney : John Wiley and Sons, 1969), p. 3.

² ไสว ศรีเมฆารัตน์, "การพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย," วารสารสังคมศาสตร์ 16 (มกราคม, 2513), หน้า 72.

ปกครองระบอบประชาธิปไตย" 1

สุชา จันทรเฒ เขียนถึงผลของการเลี้ยงดูซึ่งมีต่อบุคลิกภาพไว้
 ว่า การเลี้ยงดูและการอบรมเด็กมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก จะ
 เห็นว่า บิดามารดาที่ใช้อำนาจสิทธิ์ขาดของตนเอง หรือเป็นคนมีระเบียบจัด
 ไม่ยอมให้เด็กทำอะไรตามใจ ทำให้เด็กต้องอยู่ภายใต้บรรยากาศที่เรียกว่า
 "ออกคำสั่ง" จะทำให้เด็กไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ขาดความเชื่อมั่น
 ขาดความคิดสร้างสรรค์ จะปฏิบัติตามคำสั่งเท่านั้น ส่วนเด็กที่บิดามารดา
 ตามใจ หรืออยู่ภายใต้บรรยากาศ "ปล่อยตามเรื่อง" เด็กก็ทำอะไร
 โดยขาดหลักการไม่ได้รับความช่วยเหลือจากบิดามารดา ทำให้ไม่มีแนวชีวิต
 ที่จะยึดถือ ไม่รู้จักคิด หรือรู้คุณค่าของการกระทำต่าง ๆ จะทำให้เด็กเกิด
 ความบกพร่องเมื่อต้องไปทำงานร่วมกับผู้อื่น สำหรับเด็กที่ทางบ้านเลี้ยงแบบ
 บรรยากาศ "ประชาธิปไตย" นั้น จะทำให้เด็กพัฒนาบุคลิกภาพอย่างเต็มที่
 เพราะเด็กได้ฟังคำแนะนำต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ รู้จักตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำ
 อะไรไม่ควรทำ ทำให้เขาเป็นตัวของตัวเอง เกิดความเชื่อมั่นที่จะทำอะไร
 ตามความคิดเห็น และอยู่ภายใต้สังคมที่ผู้ใหญ่คอยให้คำแนะนำ 2

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

สังคมมนุษย์ทุกสังคมย่อมต้องมีการแบ่งชนชั้นทางสังคม (social
 stratification) จากการที่สังคมมีการแบ่งชนชั้นนี้เอง ทำให้สมาชิก

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

2 สุชา จันทรเฒ, "เด็กกับการพัฒนาบุคลิกภาพ," วารสาร
แนะแนว 1 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2510), หน้า 5.

ของสังคมซึ่งต้องมีชั้นของตนเอง (social class) ซึ่งตัวกำหนดหรือเกณฑ์
 ที่ใช้แบ่งชนชั้นทางสังคมขึ้นอยู่กับสังคมนั้น ๆ เป็นผู้กำหนด สมาชิกของชั้นสังคม
 เกี่ยวกันย่อมมีค่านิยมและแนวทางการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ในขณะที่เดียวกัน
 ก็ย่อมแตกต่างกับสมาชิกชนชั้นที่ต่างกัน การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา
 เปรียบเทียบถึงระดับค่านิยมแบบประชาธิปไตยและการปลูกฝังค่านิยมแบบ
 ประชาธิปไตยของครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและสลัมคลองเตยโดยยึดเอา
 ความแตกต่างในเรื่องชนชั้นเป็นแนวสำคัญ การศึกษามีได้มีวัตถุประสงค์ที่จะแสดง
 ถึงลักษณะของชุมชนแต่ละอย่างใด มีจุดมุ่งหมายที่ครอบครัวเป็นสำคัญ

เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมและการอบรมสั่งสอนของครอบครัว
 เป็นเรื่องยากและลึกซึ้ง การที่จะศึกษาให้ได้อย่างแท้จริงและรายละเอียดที่
 แน่นนอน ย่อมต้องอาศัยเวลาและเงินทุนเป็นจำนวนมาก แต่การศึกษาครั้งนี้
 มีข้อจำกัดทั้งเวลาและเงินทุน จึงไม่อาจทำการศึกษาได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง
 เท่าที่ควร แต่ก็หวังว่า การศึกษาครั้งนี้จะช่วยให้เห็นถึงค่านิยมเกี่ยวกับ
 ประชาธิปไตยและแบบการดำเนินชีวิต การอบรมเลี้ยงดูหรือการสั่งสอนบุตร
 ธิดาของครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและสลัมคลองเตย ซึ่งเป็นชนชั้นที่แตกต่าง
 กันในสังคมไทยไม่มากนักน้อย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลจากการศึกษา คาดว่าจะให้ประโยชน์ใน 2 ระดับ คือ

1. ทำให้ทราบถึงลักษณะความสัมพันธ์ของครอบครัว และค่านิยมแบบ
 ประชาธิปไตยที่บิดามารดาปลูกฝังให้กับบุตรของครอบครัวที่อยู่ในระดับชั้นทางสังคม
 ที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจช่วยให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาสังคมอันสืบเนื่องมาจากการ
 อบรมเลี้ยงดูที่ส่งผลกระทบต่อสังคมได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

2. ในระดับที่สอง ผลการวิจัยอาจจะอำนวยความสะดวกให้กับสถาบันการศึกษา ซึ่งมีความสำคัญต่อจากสถาบันครอบครัว โดยที่ขอเท็จจริงที่ได้ อาจช่วยกระตุ้นให้โรงเรียนพยายามปลูกฝังค่านิยมที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองประเทศให้กับเยาวชนมากขึ้น เพราะตระหนักถึงผลที่จะได้ในระดับต่อไป คือ การปกครองประเทศด้วยระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
3. นอกจากนี้ผลการวิจัย อาจเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจที่จะทำการศึกษาเรื่องนี้อย่างกว้างขวางจริงจึงต่อไป
4. ทำให้ใคร่กระเบียบวิธีวิจัย.